

Є. О. Лодатко

доктор педагогічних наук, професор

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси

lodatko@ukr.net

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: АКСІОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

Оновлення вимог до системи освіти і вихід її на шлях реформування поставили на порядок денний переорієнтацію процесу університетської підготовки майбутнього вчителя початкових класів на розвиток тих якостей його особистості, які безпосередньо пов'язані з мислєдєятєльнїснїм забезпеченням навчального процесу на ключових організаційно-педагогічних рівнях: теоретико-методичному, структурно-логічному, системно-орієнтованому і проектно-технологічному.

Актуалїзація суспїльної необхідності в таких якостях вчителя обумовлюється, у першу чергу, інформаційним розвитком сучасного соціуму, зокрема, кардинальними змінами в інтерпретаційному і процедурному забезпеченні змісту професійної діяльності у вітчизняному освітньому просторі. Тому зараз спостерігається суттєве збільшення потреби в педагогічних працівниках, що мають здібності до педагогічної діяльності зі значним рівнем інтелектуального навантаження. Оскільки вчитель загальноосвітньої школи (зокрема й її початкової ланки) покликаний забезпечувати суспїльно значущі освітні потреби, то його професійна підготовка має не тільки відповідати вимогам чинних освітніх стандартів, а й наповнюватися змістом соціокультурних прїоритетів суспїльства, слугуючих основою для вдосконалення цих стандартів та засвідчуючих суспїльний попит на інтелектуально розвинених особистостей.

Концептуально значущим у цьому плані є те, що в кожному суспїльстві і «в кожній культурі існують власні уявлення ... про цілі і завдання освіти, про еталон освіченої людини. Особливості типу культури визначають особливості системи освіти» [5, 329], місце в нїй освітніх досягнень і традицій, які є основою для побудови інтелектуального фундаменту суспїльства. Цї особливості впливають на визначення змісту і структури шкільної освіти, що в поєднанні з професійною компетентністю вчителя та інтелектуальним вихованням учнівської молоді забезпечує розвиток суспїльства.

Інтелектуальне виховання самого вчителя має відбуватися на основі глибокої та послїдовної роботи в галузі вивчення теоретичних проблем сучасної педагогічної науки [2, 171]. Важливою складовою цієї роботи є активізація тих компонентів педагогічної підготовки, які забезпечують створення фундаменту інформаційно-аналітичної, логіко-інструментальної, понятійно-сислової, когнітивно-дискурсивної та комунікативної діяльності як невід'ємної частини інтелектуального розвитку вчителя. При цьому організація навчально-виховного процесу має ґрунтуватися на цілеспрямованій діяльності з формування позитивної установи майбутніх вчителів до навчання і його результатів, що є основою формування мотиваційної структури та інтелектуального потенціалу особистості.

Інтелектуальний потенціал вчителя інтерпретується як сукупність професійних знань, інтелектуальних здібностей і предметно-орїєнтованих потенцій вчителя, який у процесі взаємодії з інтелектуальними середовищами школи та інших педагогічних закладів освітнього простору набуває здатності до педагогічної діяльності. Інтелектуальний потенціал сприяє активізації в суспїльстві інших видів діяльності, що характеризуються значною розумовим навантаженням, семантичної насиченістю, використанням логіко-аналітичних процедур, рефлексивним проектуванням рішень, методичним плануванням тощо [6, 54].

Методичне планування є необхідним видом діяльності вчителя і здійснюється *на кількох рівнях* – внутрішньопредметному, міжпредметному, метапредметному – залежно від характеру і загальності педагогічних (методичних) завдань, на вирішення яких орієнтується таке планування.

Внутрішньопредметний рівень планування припускає такий розподіл змісту в часі, який дозволяє шляхом послїдовної реалїзації часткових цілей і завдань (що визначаються поурочно), досягати загальних цілей і завдань засвоєння змісту навчального предмета. Такий рівень вимагає досконального знання смислу понять навчального предмета, розуміння структурно-логічних зв'язків між ними, а також методичних можливостей переструктурування змісту.

Міжпредметний рівень планування мислиться в контексті співвіднесення і узгодження змісту навчального предмета зі змістом інших навчальних предметів в такий спосіб, щоби сприяти понятійній координації їхнього змісту з метою забезпечення його семантичної та інструментальної (процедурної) цілісності при задоволенні прикладних потреб іншого навчального предмета.

Метапредметний рівень планування є найбільш загальним і стосується визначення місця навчального предмета у системі навчання, виходячи з його світоглядної та освітньої значущості, концептуального узгодження цілепокладання із соціально визначеним рівнем вимог до результатів навчання і виховання, суспїльною потребою в інтелектуальній діяльності, інформаційно-комунікативному і культурному розвитку соціуму в цілому.

Діяльність учителя на перших двох рівнях планування позиціонується як необхідна складова його професійної компетентності. Вихід учителя на рівень метапредметного планування свідчить про опанування ним аналітичною діяльністю системного характеру і комплексом розумових операцій, які є основою розвитку інтелектуальних якостей, що характеризують творчу, креативну особистість. Метапредметний рівень планування не характерний для вчителя початкової школи, оскільки у програмах підготовки цих фахівців не передбачаються дисципліни, що забезпечують формування умінь аналітичної діяльності в межах різних педагогічних систем.

Невід'ємною складовою педагогічної діяльності вчителя є рефлексивне проектування рішень, яке обумовлюється тим, що у процесі фахової діяльності перед ним постають завдання розробки технологічних рішень стосовно змістово-методичного забезпечення уроків як елементів системи, зорієнтованої на досягнення предметно обумовлених навчально-виховних цілей. Зрозуміло, що відповідні технологічні рішення мають вироблятися не тільки з урахуванням особливостей тих навчально-виховних завдань, якими займається вчитель, а й рефлексивної складової проектної діяльності.

Методичне планування і рефлексивне проектування рішень у процесі педагогічної діяльності вимагає опанування вчителем початкових класів логіко-аналітичних процедур, основним інструментальним компонентом яких є абстрагування, активізуюче такі правопівкульні механізми, як «вживання в об'єкт», «інтегративне» поглиблення у властивості цілісного об'єкта» і «виникнення» смислів». Крім цих процедур важливе місце у процесі проектування займають, – разом з ідентифікацією об'єктів і «підведенням під поняття», – такі лівопівкульні механізми, як «породження за фіксованими правилами», «розщеплення об'єкта на складові», аналіз. Здатність застосовувати комплекс цих процедур забезпечує можливість побудови технологічних рішень на основі конструктивних елементів (змістово-логічних фрагментів, методичних прийомів й інших), що розробляються для застосування при виконанні типових навчально-виховних завдань.

Важливим показником здатності вчителя до застосування аналітичних процедур є дедуктивний рівень оперування педагогічними об'єктами (процесами) і структурами у професійній діяльності. Він характеризує спроможність суб'єкта до логічного опису властивостей структур різної природи (матеріальних, ідеальних, віртуальних та інших) і логічного поєднання (співвіднесення) їх характеристичних властивостей з властивостями інших структур того ж роду. Основним інструментом даного рівня є дедуктивні умовиводи, що задіюють «конструктивну активність» правопівкульних механізмів і стимулюють «виникнення смислів і розпаралелювання» на тлі глобальності обробки інформації [3, 19] про педагогічний об'єкт в усій багатогранності його зв'язків, що має першорядне значення при моделюванні педагогічних систем, процесів і об'єктів.

Ю. О. Музика, відзначаючи інструментальне різноманіття при оперуванні педагогічними об'єктами (процесами) і структурами, звертає увагу на те, що «майбутні вчителі ... також мають вільно володіти рядом навчальних умінь: <логічно> правильного формулювання і викладення своїх думок (аналізу змісту прочитаного чи почутого, словесного опису ... спостережуваних об'єктів <процесів і явищ>, ... постановки проблемних питань до розповіді викладача, прочитаного тексту тощо); самостійного отримання необхідної інформації: пошуку літератури за бібліографією <і заданою тематикою>, визначення її загального сенсу, використання різних форм запису ..., вміння користуватися довідковою літературою, словниками, періодикою; ... пошуку інформації з використанням комп'ютерних засобів, ресурсів Інтернету та ін.» [4, 132]. Перераховані дослідницею «навчальні вміння» є, взагалі кажучи, необхідними інтелектуальними компонентами професійної діяльності вчителя, що відрізняється здатністю до творчого підходу в реалізації навчально-виховних завдань, пошуку креативних рішень педагогічних проблем, імовірно обумовлених оцінок результатів діяльності.

Окремо необхідно зауважити, що педагогічна діяльність вчителя характеризується високою семантичною насиченістю. А це вимагає виключно уважного і логічно бездоганного оперування поняттями (та їх властивостями) як системно використовуваними інформаційними одиницями в пояснювально-ілюстративному, інтерпретаційному супроводі всіх етапів засвоєння змісту навчального предмета. Зокрема, опанування смисловою інтерпретацією змісту, що відіграє визначальну роль у процесі сприйняття інформації та її трансляції різним суб'єктам інформаційно-комунікаційних відносин (учні, колеги, батьки), є важливим показником інтелектуальної розвиненості та професійної компетентності вчителя початкових класів. «Якість» смислової інтерпретації, за своєю сутністю, виступає як характеристика здатності до адекватного відображення у поняттях та інших розумових формах смислу, породжуваного змістом інформаційних одиниць (повідомлень) і суб'єктивованого вчителем у комунікаційних актах.

Якщо говорити про значення інтелектуального розвитку фахівців взагалі, то слід звернути увагу на те, що «зростання ролі творчості у суспільному відтворенні ... перетворює його в дійсно рівноправного, активного учасника <соціокультурних та професійних> відносин. Саме такі фахівці являють найбільшу цінність для постіндустріальної економіки. Творча праця є особливою формою реалізації інтелектуального потенціалу людини. <Тому> формування інтелектуальної сфери <соціуму> стає у пряму залежність не тільки від ... науково-технічного рівня виробництва та технічної озброєності праці, розвитку ... <сфери>

освіти, але й перетворення розумової праці у творчість, як вищу, внутрішньо необхідну ступінь» [1, 10] професійного розвитку індивіда, що являє собою соціально значиму цінність. У проекції на початкову педагогічну діяльність інтелектуальний розвиток вчителя початкових класів є особливо важливим, оскільки саме від цього вчителя багато в чому залежать подальші навчальні успіхи та розумові досягнення учнів, опанування ними початками мислєдіяльностних процедур, характерних для гуманітарних або природничо-математичних галузей знань.

Розглядаючи ціннісні аспекти інтелектуального розвитку вчителя в особистісному плані, насамперед слід звернути увагу на підготовку вчителя до буття в інформаційному суспільстві, виховання у ньому здатності відшукувати педагогічно ефективні рішення, спрямовані на вдосконалення особистості учнів, сприяння їх соціалізації, опануванні системи життєвих цінностей – інтелектуального і фізичного здоров'я, гуманного ставлення до оточуючих, реалістичного світогляду, здатності до пізнання і логічного мислення, що забезпечують стійку мотивацію до навчально-пізнавальної діяльності, досягнення високих навчальних результатів, опанування професією у майбутньому.

Тому не випадково в останнє десятиліття серед завдань особистісно-орієнтованої освіти активно позиціонуються ті, що пов'язані з розвитком інтелектуальних потенцій особистості, її здібностей до креативної та творчої діяльності, виконанню на високому рівні завдань з переважною розумовим навантаженням, а також самостійним опануванням новими знаннями, інтелектуальним самовдосконаленням протягом життя. Вочевидь, серед суспільно орієнтованих завдань освіти найбільш значимими можуть вважатися ті, що сприяють зростанню культурного потенціалу та інтелектуального рейтингу суспільства. При цьому слід мати на увазі, що освіта (як різновид соціокультурної практики), формується відповідно до ціннісних уподобань соціуму, орієнтуючись і на суспільні, і на особистісні потреби. Тому особистісний розвиток вчителя початкових класів у цьому контексті пов'язується з інтелектуальним розвитком як соціальною цінністю: освіта і освіченість вчителя відкривають перед ним перспективу професійного вдосконалення, досягнення творчого рівня педагогічної діяльності, що забезпечує гідну якість навчання і належний розвиток учнів початкової школи.

Література

1. Гава Ю. В. Інтелектуальний капітал : сутність та зростання ролі в розвитку економіки : автореф. дис. ... канд. економ. наук : 08.00.01 / Ю. В. Гава ; Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2009. – 16 с.
2. Євтух М. Б. Сучасні тенденції професійної підготовки вчителя / М. Б. Євтух // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та вузі : Зб. наук. праць. – Рівне : Волинські обереги, 2002. – С. 170–175.
3. Маслов С. Ю. Асиметрия познавательных механизмов и ее следствия / С. Ю. Маслов // Семиотика и информатика. – М., 1982. – Вып. 20. – С. 3–34.
4. Музика Ю. О. Развитие интеллектуальных способностей студентов / Ю. О. Музика // Народний рух України : місце в історії та політиці. Матеріали VII Всеукр. наук. конфер., присвяч. 20-річчю НПУ. 28–29 травня 2009 р., Одеса ; Одеський нац. політех. ун-т. – Одеса : Астропринт, 2009. – С. 130–134.
5. Раввина Ю. В. Формы трансляции культуры и личностное начало в образовании / Ю. В. Раввина // Философия образования : Сб. матер. конф. Серия «Symposium». – Вып. 23. – СПб. : Санкт-Петерб. филос. об-во, 2002. – С. 327–331.
6. Семікіна М. В. Інтелектуальний потенціал та його роль у національній економіці / М. В. Семікіна, В. І. Гунько // Экономика и управление. – 2011. – № 1. – С. 50–56.

Анотація. Лодатко Є.О. Інтелектуальний розвиток вчителя початкової школи: аксіологічний контекст. Розглядаються питання, пов'язані з розвитком інтелектуальних потенцій особистості вчителя початкової школи, його здібностей до креативної та творчої діяльності з переважною розумовим навантаженням, а також інтелектуальним самовдосконаленням.

Ключові слова: вчитель початкової школи, інтелектуальний розвиток, соціальна цінність.

Аннотация. Лодатко Е.А. Интеллектуальное развитие учителя начальной школы: аксиологический контекст. Рассматриваются вопросы, связанные с развитием интеллектуальных способностей личности учителя начальной школы, его способностей к креативной и творческой деятельности с повышенной умственной нагрузкой, а также интеллектуальным самосовершенствованием.

Ключевые слова: учитель начальной школы, интеллектуальное развитие, социальная ценность.

Summary. Lodatko E. Intellectual development primary school teacher: axiological context. The issues related to the development of intellectual potentials of a primary school teacher's personality, his abilities to creative activities with increased mental stress, as well as to his intellectual self-perfection.

Key words: primary school teacher, intellectual development, social value.